

KULTURMILJÖBILAGA TILL MILJÖKONSEKVENSBESKRIVNING FÖR VÄSTLÄNKEN; STATION KORSVÄGEN

Uppdrag: 254647, Kulturmiljöunderlag för detaljplaner för Västlänken

Titel på rapport: Kulturmiljöbilaga till miljökonsekvensbeskrivning för Västlänken; Station Korsvägen

Status: Slutversion

Datum: 2017-04-28

Medverkande

Beställare: Göteborgs stad, SBK

Kontaktperson: Sophia Älfvåg

Konsult: Tyréns

Uppdragsansvarig: Anna Reuter Metelius, Reuter Metelius Kulturmiljöspecialister genom Tyréns

Handläggare: Anna Reuter Metelius, Reuter Metelius Kulturmiljöspecialister genom Tyréns

Kvalitetsgranskare: Mikael Hammerman, Tyréns

Tyréns AB

Lilla Badhusgatan 2
411 21 Göteborg
Besök: Lilla Badhusgatan 2

Tel: 010 452 20 00

www.tyrens.se

Säte: Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

Författare:

Datum: 2017-04-28

Handlingen granskad av:

Datum: 2017-04-28

INNEHÅLL

BAKGRUND, SYFTE	2
METOD	4
VAL AV ALTERNATIV	5
KONSEKVENSER AV STUDERADE ALTERNATIV	6
SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING	7
SAMMANFATTNING AV KONSEKVENSBEDÖMNING OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG	8
SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE	10
BEFINTLIGT SKYDD	12
KULTURMILJÖVÄRDEN	14
AKTUELLT PLANFÖRSLAG	18
KONSEKVENSBEDÖMNING	20
KUMULATIVA EFFEKTER	25
FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER	26
KÄLLOR	27

BAKGRUND, SYFTE

Västlänkens detaljplaner

Stadsbyggnadskontoret har i uppdrag att skapa planmässiga förutsättningar för genomförandet av Västlänkenprojektet vilket sker genom ändringar av gällande berörda detaljplaner och genom upprättandet av nya.

Västlänkenprojektet omfattar fyra planprojekt: ett för tunneln samt ett för varje stationsläge. Detaljplanerna för stationslägena kommer att ersätta detaljplanen för Järnvägstunneln inom respektive planområde. Stationsplanerna beskriver hur stationerna fungerar i staden och hur stadsutvecklingen i stationernas närhet ska se ut. De behandlar bland annat uppgångar, stationsbyggnader, parkytor, gator, angöringsytor, cykelparkering samt buss- och spårvagnshållplatser.

Station Korsvägen

Planområdet för Station Korsvägen omfattar Korsvägen med torgyta samt Lisebergs nordvästra entréområde.

Syftet med detaljplanen är:

- att medge en utbyggnad av Västlänken med tillhörande byggrätter, ovan och under mark
- att möjliggöra en stadsförnyelse i ett stationsnära läge
- att skapa en levande och effektiv kollektivtrafikknutpunkt
- att implementera stadens trafikstrategi och utveckla viktiga gång- och cykelstråk
- att möjliggöra en stadsförnyelse i ett stationsnära läge
- att säkerställa stadsbyggnadskvaliteter, kulturhistoriska samt arkitektoniska värden

Syftet med detaljplanen är att möjliggöra utbyggnad av station Korsvägen, en av de tre stationerna i järnvägstunneln Västlänken, med tillhörande byggrätter både under och ovan mark. Korsvägen ska med detaljplanen befästas som entré till centrala Göteborg och en attraktiv och viktig kollektivtrafikknutpunkt, för såväl lokal som regional kollektivtrafik nära de nationella bytespunkterna på Göteborgs centralstation och i Landvetter.

Behovsbedömning och MKB

Ett genomförande av detaljplanerna för Västlänken har av kommunen bedömts kunna medföra betydande miljöpåverkan varför en miljöbedömning ska göras. Likaså är merparten av föreslagna, fysiska åtgärder av sådan art att de är tillståndspliktiga och därmed ska miljöbedömas. I miljökonsekvensbeskrivningen (MKB) behandlas samtliga i projektet ingående delar. Syftet med miljökonsekvensbeskrivningen är bland annat att möjliggöra en samlad bedömning av den inverkan de olika alternativen till markanvändning får på miljön, människors hälsa och hushållning med mark, vatten och andra resurser. Dokumentet ska belysa direkta och indirekta effekter som planens genomförande medför på människor, djur, växter, mark, vatten, luft, klimat, landskap och kulturmiljö, samt på hushållningen med mark, vatten och andra resurser och på den fysiska miljön i övrigt. MKB:n ska också föreslå åtgärder, exempelvis skademinimerande eller miljöförbättrande. MKB:n utgör ett beslutsunderlag för kommunens politiker inför antagande av planen, men syftar också till att ge alla berörda en samlad bild av planens miljökonsekvenser.

Kulturmiljöbilaga till MKB

Korridoren som Västlänken rymmer inom berör ett flertal kulturhistoriska värden. Bland dessa finns riksintresse för kulturmiljövård, ett flertal fornlämningar, byggnadsminnen och områden utpekade som kulturhistoriskt värdefulla i kommunens bevarandeprogram. Föreliggande rapport; "Kulturmiljöbilaga till miljökonsekvensbeskrivning för Västlänken; Station Korsvägen", bedömer de planerade åtgärdernas konsekvenser för berörda kulturmiljöer inom sitt planområde.

Det är koncept till detaljplan daterat 2017-04-28 som har bedömts. Detaljplanen kan komma att ändras fram till granskningsutskicket vilket kan innebära förändrade förutsättningar.

I avgränsningen har en äldre byggrätt för Universeum över mark undantagits i och med att den medges i gällande detaljplan - aktuell detaljplan innebär endast att tillkommande byggrätt under mark medges. Byggrätten berör inte några kulturmiljövärden.

Medverkande

Bebyggelseantikvarie Anna Reuter Metelius, Reuter Metelius Kulturmiljöspecialister genom Tyréns, har varit uppdragsledare och utförare av föreliggande bilaga. Sophia Älfvåg har samordnat projektet internt på Stadsbyggnadskontoret och inom projekt Västlänken.

Upplägg och innehåll

Föreliggande kulturmiljöbilaga är utformad för att arbetas in i MKB:n för detaljplanen för Station Korsvägen och använder sig därmed av samma bedömningsmodell (se vidare under bedömningsmetoder).

Det inledande kapitlet innehåller bakgrund, syfte, metod och en sammanfattning samt utgångspunkter för bedömningar av kumulativa effekter, föreliggande nollalternativ samt valda alternativ. Därefter följer en genomgång av den berörda platsens historik och kulturvärden samt befintligt skydd. Planförslagets syfte och innehåll redovisas samt de konsekvenser som detaljplanernas genomförande får för kulturmiljön, de kumulativa effekter som bedöms uppstå samt de åtgärder som föreslås för att mildra miljöpåverkan.

Underlag

Kulturmiljöbeskrivningarna i föreliggande kulturmiljöbilaga är sammanfattningar av tidigare upprättat underlag "Kulturmiljöunderlag för detaljplaner inför Västlänken", Antiquum m fl. 2013, kompletterat och justerat av Tyréns under 2014.

METOD

Kulturhistorisk värdering

Den i föreliggande rapport sammanfattade kulturmiljöbeskrivningen baseras på en kulturmiljöutredning för Korsvägen med en fördjupning av kulturhistoriska värden. I Kulturmiljöutredningen är värderingen tematiskt indelad. Den kulturhistoriska värderingen/bedömningen utgår från de värden som finns på platsen och ställs inte i relation till andra kulturhistoriska platser i staden. Värderingen utgår från platsspecifika miljöaspekter av strategisk betydelse för respektive områdes kulturhistoriska och upplevelsemässiga kvaliteter, strukturerade i ett antal utvärderingskategorier. Värdena är konkretiserade utifrån aspekter så som historiskt berättarinnehåll, karaktärsdrag, upplevelsevärden och rumsliga samband samt arkitektur och materialsammansättning.

Bedömningsmodell

Bedömningen är upplagd med utgångspunkt från de bedömningsgrunder och metoder som används i den övergripande miljökonsekvensbeskrivningen. Graden av effekt bedöms i skalan:

- Ingen
- Liten
- Måttlig
- Stor

Graden av påverkan är beroende av vilket värde som det berörda objektet har. En miljöaspekts värde bedöms i skalan:

- Litet
- Måttligt
- Stort

Konsekvenser bedöms i skalan:

- Ingen
- Marginell
- Måttlig
- Stor
- Mycket stor

Bedömning av konsekvenser för kulturmiljön

I rapporten beskrivs och miljöbedöms detaljplaneförslaget med dess konsekvenser för Station Korsvägen. Stadsbyggnadskontoret har delat in detaljplanen i utvärderingsytor. I tabellen över konsekvensbedömning sammanfattas miljökonsekvenserna av detaljplanens olika åtgärder.

Kumulativa effekter

Utöver de direkta konsekvenserna av detaljplanen kan även kumulativa effekter påverka kulturmiljön. De kumulativa effekterna handlar om hur en åtgärd tillsammans med andra pågående, tidigare och framtida verksamheter/åtgärder påverkar miljön i ett område. Det handlar också om t ex pågående detaljplaner som verkar in mot det aktuella området. Redovisad bedömning av kumulativa effekter har gjorts utifrån nuvarande kunskap.

Samlad konsekvensbedömning

Därutöver görs en sammanvägd bedömning av påverkan på kulturmiljön. För de miljöaspekter där det, trots inarbetade miljöåtgärder, bedöms kvarstå negativa konsekvenser som är stora eller mycket stora bedöms det föreligga en risk att ett fullständigt genomförande av planen kan medföra betydande miljöpåverkan. Vid utvärderingen av konsekvenserna för kulturmiljön har också bedömts huruvida miljöpåverkan är att ses som betydande eller ej. Betydande miljöpåverkan anses uppnås då konsekvenserna är stora eller mycket stora. Dock kan flera måttliga konsekvenser sammantaget och/eller tillsammans med redan skedd skada också medföra en betydande miljöpåverkan.

Nollalternativ

Nollalternativet är ett referensalternativ för att bedöma detaljplanens föreslagna markanvändning med avseende på miljöeffekter och konsekvenser. Nollalternativet beskriver miljöns sannolika utveckling i området om inte planförslagen genomförs. Det är inte en beskrivning av aktuella förhållanden eller ett antagande om oförändrat tillstånd, utan inkluderar de åtgärder och de förändringar som kan förväntas även utan att planerna genomförs. Syftet med nollalternativet är att skapa en referensram som gör det lättare att särskilja konsekvenser som uppstår vid genomförandet av planerna, anläggandet av Västlänken, från konsekvenser som beror på regionens och stadens utveckling för övrigt.

I detta läge har nollalternativet för den aktuella detaljplanen bedömts utgöras av en situation som i stor utsträckning liknar utbyggnadsalternativet men med den skillnaden att Västlänken och dess följdinvesteringar inte ingår. För infrastruktur har det således förutsatts att de investeringar som inte är direkt kopplade till Västlänken kommer att genomföras. Det inbegriper bland annat flera åtgärder inom det Västsvenska paketet.

Översiktsplanen och andra strategiska dokument kommer att vara styrande för utvecklingen av bland annat Göteborgs innerstad. Det kommer dock inte vara möjligt att nå de målsättningar som finns om en tät och tillgänglig stadskärna eftersom större markytor kommer att krävas för trafikändamål om inte Västlänken anläggs.

Göteborgs centralstation har under 2013 nått kapacitetstaket och klarar inte fler tåg i rusningstid. Detta medför att kapaciteten i tågtrafiken blir lägre och färre tåg kommer att trafikera det regionala järnvägsnätet jämfört med ett utbyggnadsalternativ. Större andel av resandet förväntas också ske med bil och buss, vilket innebär att mer utrymme krävs i staden för dessa transportslag. Göteborgs central kommer fortsättningsvis att vara en flaskhals för tågtrafiken och de andra investeringarna i regionens järnvägsnät kan inte bidra till ökad tågtrafik.

Alternativen som innebär utbyggnad enligt planförslagen och nollalternativet ska jämföras med samma tidshorisont. Horisontåret eller jämförelseåret har i miljöbedömningen av de aktuella planerna satts till 2030. Då kan Västlänken vara i drift och flera andra infrastrukturåtgärder och utbyggnadsplaner som samspelar kan också ha genomförts.

KONSEKVENSER AV STUDERADE ALTERNATIV

Bedömning av nollalternativet

Utifrån tillgängligt kunskapsunderlag har följande noterats:

Då nollalternativet inte innehåller några konkreta angivelser eller åtgärder har endast en översiktlig bedömning kunnat göras. Utveckling enligt nollalternativet innebär såväl positiv som negativ påverkan på kulturmiljöerna längs linjens dragning.

Positiva aspekter

Ingreppen och de stora konsekvenserna för det historiska parkstråket uteblir i nollalternativet.

Negativa aspekter

I nollalternativet för hela Västlänken har det förutsatts att flera infrastrukturåtgärder inom det Västsvenska paketet kommer att genomföras. Här ingår bland annat en utbyggd kollektivtrafik, nya busskörfält, fler gång- och cykelbanor, en ny Göta Älvbro och Marieholmstunneln samt sänkning och överdäckning av Götaleden E45. Utan Västlänken förväntas också en större andel av resandet ske med bil, vilket kan antas innebära ytterligare utbyggnad av vägar. För Korsvägen innebär det att mer yta tas i anspråk för kollektivtrafik och biltrafik.

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Bedömning av övriga alternativ

Påverkan på kulturmiljön

Påverkan på kulturmiljön bedöms vara en kritisk fråga i detaljplanearbetet för Västlänken. Nya uppgångar och stationsbyggnader innebär visuell påverkan på stadsbilden. I nuläget bedöms det kvarstå stora negativa konsekvenser för Station Korsvägen och därmed en betydande negativ miljöpåverkan.

Följande berörs:

- Den planerade byggrätten i östra byggrätten bedöms medföra en stor negativ konsekvens för kulturmiljön då det gröna bältet från Renströmsparken och Johannebergs landeri som kopplas samman med det gröna vid Universeum och Liseberg skärs av genom tillkommande byggnad.
- Ny stationsbyggnad på Korsvägens mitt får en marginell konsekvens genom att en byggnad med ny högre höjd uppförs på Korsvägens vilket innebär en delvis förbyggd siktlinje mot Johannebergs landeri från Korsvägens mitt.

Påverkan av kumulativa effekter

Till de direkta konsekvenserna av stationsplanerna kommer även kumulativa effekter att påverka kulturmiljöerna. Det finns stor risk för att de kumulativa effekterna kommer att innebära en betydande negativ miljöpåverkan.

Följande berörs:

- Sprängning, pålning, schaktning och borrhning bär med sig vibrationer och jordrörelser som kan vara skadliga för fornlämningar och bebyggelse. Äldre rustbäddar och grundläggning kan komma att påverkas genom förändrade grundvattennivåer.
- Detaljplanen för station Korsvägen är en del i ett stort stadsutvecklings- och omvandlingsprojekt i staden. I dagsläget finns inte tillräckligt med underlag för att kunna bedömma effekter och konsekvenser av de ingående planerna.
- Detaljplanen för järnvägstunneln, som omfattar ett större område kring Korsvägen, riskerar att innebära mycket stora konsekvenser för kulturmiljön och en betydande negativ miljöpåverkan genom ingrepp i Johannebergs landeripark (fornlämning) samt i Liseberg genom rivning av huvudrestaurangen och ett äldre torn.

Miljöpåverkan

Den sammanlagda negativa miljöpåverkan på kulturmiljön vid ett genomförande av planförslagen bedöms bli betydande. Därför är det av vikt att åtgärder som kan vidtas för en minimering av skadan integreras i det fortsatta planarbetet.

Områden som är av riksintresse för kulturmiljövården skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 1,6 §§). Flera av ovan nämnda kulturmiljöer utgör riksintressen för kulturmiljövården (Göteborgs innerstad O 2:1-5). I de fall detaljplanens genomförande innebär betydande miljöpåverkan på kulturmiljön kan det också innebära påtaglig skada på riksintresset. Det är länsstyrelsen som gör bedömningen av graden av skada på riksintresset.

SAMMANFATTNING AV KONSEKVENSBEDÖMNING

Detaljplaneförslaget för Västlänkens Station Korsvägen medför ingrepp i en kulturmiljö av riksintresse för kulturmiljövården. Ingrepp över och under mark samt lokaliseringen av tekniska anläggningar och stationsuppgångar medför sammantaget en betydande miljöpåverkan på kulturmiljön.

Påverkan på stadsrum och bebyggelsemiljö

Detaljplanen för Station Korsvägen medför följande ingrepp i värdefulla stadsrum och bebyggelsemiljöer:

Detaljplanens östra byggrätt innebär en stor konsekvens för viktiga rester av landeriepoken samt viktiga visuella samband genom att stadsrummets gröna samband bryts. Detaljplanens västra byggrätt kommer att innebära en marginell konsekvens för kulturmiljön genom att skymma en viktig siktlinje från Korsvägens mitt mot Johannebergs landeri. Åtgärderna innebär sammantaget en betydande miljöpåverkan.

Påverkan på fornlämningar

De föreslagna åtgärderna inom Station Korsvägen inga direkta konsekvenser för kulturmiljöns fornlämningar. Åtgärderna innebär ingen betydande miljöpåverkan.

Kumulativa effekter

Påverkan på fornlämningar

Planområdet ligger i direkt närhet till fornlämningen Johannebergs landeri. Det kan inte uteslutas att denna kommer att påverkas indirekt av t ex schaktningsarbeten eller arbetsområden inom planområdet. Johannebergs landeripark kommer att påverkas direkt av Västlänkens järnvägsplan som är en av övriga detaljplaner och projekt i området. Risk för att åtgärderna innebär en betydande miljöpåverkan.

Påverkan på kulturhistoriskt värdefulla byggnadsverk

Det går inte att utesluta att byggnader i anslutning till schaktområdet och järnvägstunneln, i samband med såväl byggskedet som driften av Västlänken, kan beröras av vibrationer. Schaktning och sprängningsarbeten kan komma att orsaka skador och sättningar. Förändrade grundvattennivåer i samband med schaktning kan även komma att få konsekvenser för byggnaders rustbäddar. Det kan leda till att vissa byggnader behöver grundförstärkas. Driften av Västlänken kan även innebära konsekvenser för kulturhistorisk bebyggelse. Risk för att åtgärderna innebär en betydande miljöpåverkan. Detaljplanen för station Korsvägen är en del i ett stort stadsutvecklings- och omvandlingsprojekt i staden. I dagsläget finns inte tillräckligt med underlag för att kunna bedömma effekter och konsekvenser av de ingående planerna.

Åtgärdsförslag

Byggrätten för centrumändamål inom delområdet Östra byggrätten bör begränsas i höjd och utbredning för att bevara det gröna sambandet mellan Rehnströmsparken-Johannebergs landeri-Liseberg.

SAMMANFATTNING AV KONSEKVENSBEDÖMNING

Sammanfattningsvis kan konstateras att vissa åtgärder riskerar att innebära stora konsekvenser på kulturmiljön. Detta gäller uteslutande de två byggrätterna som riskerar att innebära stor påverkan på viktiga visuella samband samt på viktiga rester från landeriepoken.

	A) Kommunikations- historiskt viktig plats med lång tradition	B) Viktiga rester från landeri- epoken	C) Stadsbyggnads- historiskt viktigt område	D) Viktiga spår efter Jubileums- utställningen	E) Byggnads- och arkitekturhistoriskt vik- tiga monument	F) Viktiga visuella samband	G) Renströms- parken	H) Värdefull forn- ämningsmiljö
1. Skånegatan	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
2. Platsen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Marginell	Ingen	Ingen
3. Östra byggrätten	Ingen	Stor	Ingen	Ingen	Ingen	Stor	Ingen	Ingen
4. Södra vägen syd	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen

I matrisen ovan redovisas de planerade åtgärdernas konsekvenser för platsens kulturhistoriska värden. Tema A-E samt G, markerade i röd ram, utgör värden direkt kopplade till riksintresset.

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Lång tradition som infartsled och knutpunkt

Området ingick i Göteborg sedan staden grundades men var ett utkantsområde som arrenderades ut till landerier fram till 1800-talet. Södra Vägen fungerade som infartsled redan på 1600-talet. Enkorsväg blev platsen på 1700-talet då Örgrytevägen drogs fram. Såväl vägsträckningarna som spårvagnssträckningarna är desamma idag som de var ursprungligen vilket gör Korsvägen kommunikationshistoriskt intressant med en lång tradition som korsväg och knutpunkt.

Historiskt parkstråk

Där sekelskiftets stenstad slutade vidtog landerierna med odlingsmark och trädgrönska. En del av denna grönska finns kvar i form av ett parkstråk från "Himlabacken" nedanför Hvitfeldtska gymnasiet, via Lorensbergs villastad, Renströmsparken och Johannebergs landeri till Lisebergs nöjespark. Trots 1900-talets bebyggelse i detta stråk är det fortfarande möjligt att uppleva detta som ett huvudsakligen grönt bälte. Genom den gröna förbindelsegången Fågelsången knyts även Götaplatsen till detta parkstråk.

Påminnelse om landerierna

Området rymmer mycket av Göteborgs historia. Johannebergs landeri från 1700-talet utgör en påminnelse om de landerier som på 1700- och 1800-talen omgav staden innanför vallarna. Detta är områdets äldsta byggnad och som träbyggnad utmärker den sig i den storskaliga omgivningen. Trädgårdsterrassen och grönskan ner mot Korsvägen ger besökaren en möjlighet att föreställa sig hur den lantliga miljön här kunde ha gestaltat sig för 200 år sedan.

Möte mellan olika epokers planideal

I undersökningsområdet möter 1800-talets rutnätsstad med pampiga och påkostade bostadshus och institutionsbyggnader det tidiga 1900-talets terränganpassade stadsplan med sin sammanhållna tegelarkitektur. De olika planidealerna är tydligt avläsbara på platsen.

Bebyggelse från olika epoker illustrerar stadens framväxt

Bebyggelsen inom utredningsområdet illustrerar olika exploateringsfaser och ger en tydlig bild över hur staden expanderat och vuxit fram. Här står byggnader från 1700-talet sida vid sida med moderna byggnader från 2000-talet. Västra delen av utredningsområdet domineras av bebyggelse från 1900-1935 medan den östra delen av området är mer heterogen i tillkomst tid – dock med betoning på bebyggelse uppförd 1970-2000-tal. Bebyggelsen bär därmed

på flera olika berättelser – landeriet som minner om när platsen fortfarande nyttjades för odlingsmark, den högborgerliga stenstaden särskilt utformad för de välbärgade, det monumentala stadsbyggnadsprojektet Götaplatsen, 1920-talets storgårdskvarter med sina sociala ambitioner och evenemangsstråkets utveckling från 1923 fram till idag mm.

Rik arkitekturhistorisk palett

Inom området finns många fina exempel på arkitekturstilarna under 1900-talets första årtionden, t.ex. nationalromantiken i Lorensbergs villastad, det sena 1800-talets rikt dekorerade stenstadsbebyggelse och 1920-tals klassicism och 2000-talets glasade rymdfackverk. Göteborgsutställningen 1923 har lämnat många spår i området, i form av t.ex. Götaplatsen, Renströmsparken och Lisebergs nöjespark. Många av områdets landmärken är från senare delen av 1900-talet och från 2000-talets första år, t.ex. Hotell Gothia Towers, Humanistiska fakultetens byggnader, Universitetsbibliotekets tillbyggnad, Universeum och Världskulturmuseet.

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Vid Korsvägen möts tre stadsdelar – Johanneberg, Heden och Lorensberg. Stora delar av utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården samt inom bevarandeområde i stadens kulturmiljöprogram. Därutöver innehåller utredningsområdet flera enskilda byggnader av högt kulturhistoriskt värde.

Korsvägen är idag en intensivt använd plats med flera historiska lager. Platsen har bevarat sin funktion som korsväg samt sin triangulära form.

Korsvägen i början av 1930-talet med kvarteret Turmalinen i fonden. Korsvägens mitt är ännu obebyggd och den kullerstensbelagda platsen omgavs av landeriparkens och Getebergsängs grönska samt stenstadens monumentalarkitektur. Vykort.

Götaplatsen år 1923 med Konstmuseet i fonden omgivet av tillfälliga paviljonger. Platsbildningen utgjorde entrén till Jubileumsutställningen. (Källa: Göteborgs stadsmuseum)

Akvarell över Johannebergs landeri, ca 1850-tal. Här syns tydligt att byggnaderna har ett utseende likt idag med den karaktäristiska verandan. (Källa: Göteborgs stadsmuseum)

BEFINTLIGT SKYDD

Riksintresse

Delar av utredningsområdet Korsvägen med omgivning ligger inom riksintresse för kulturmiljövården (Miljöbalken 3 kap.) Göteborgs innerstad O 2:1-5, Vasastaden med omnejd. Riksintresset omfattar kvarteret Turmalinen i stenstaden, kvarteren Drottningholm och Skokloster inom Liljebergs stadsplan samt Johannebergs landeri och gatunätet.

Uttryck för riksintresset (citat från riksintressebeskrivningen)

"(...) Det sena 1800-talets storstadsomdaning och -utbyggnad med anläggningar, områden och bebyggelse som visar på ny samfärdsel teknik, spridningen av olika verksamheter och skilda sociala gruppers levnadsförhållanden. Cityomvandlingen med handelns om- och nybyggnader i storstadsmässig skala, hamnens och järnvägarnas tullpackhus och stationsmiljöer samt de plana kanalbroarna av järn. Kommunaltekniska anläggningar som vattentorn och spårvägarna. De stora utvidgningsområdena med planmönster, tät stenstadsbebyggelse, gator av olika bredd och karaktär, bestämda hushöjder, parker och trädplanteringar. Det mondäna Vasastaden - Lorensberg - Heden, med breda, trädplanterade huvudgator som Kungsportsavenyn och Vasagatan, de palatslika "parkkvarteren" och den storstadsmässiga, slutna kvartersbebyggelsen med institutioner insprängda bland hyreshusen. (...) 1900-talets stadsbyggande och fortsatta utvidgning av staden, med de inledande decenniernas terränganpassade, orgelbundna planmönster, men även fullföljande av rutnätsstaden. Bostadsbebyggelse för olika samhällsskikt och som uttryck för olika stilepoker, och anläggningar för idrott, rekreation och nöjesliv. Övre Vasastaden-Lorensberg med institutionskomplex i parkmiljö och stenstadskvarter med inslag av landshövdingehus. Götaplatsen med omgivande kulturinstitutioner. Lorensbergs villastad och Nedre Johannebergs slutna hyreshuskvarter."

Delar av utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården - Vasastaden med omnejd. (Länsstyrelsens informationskarta)

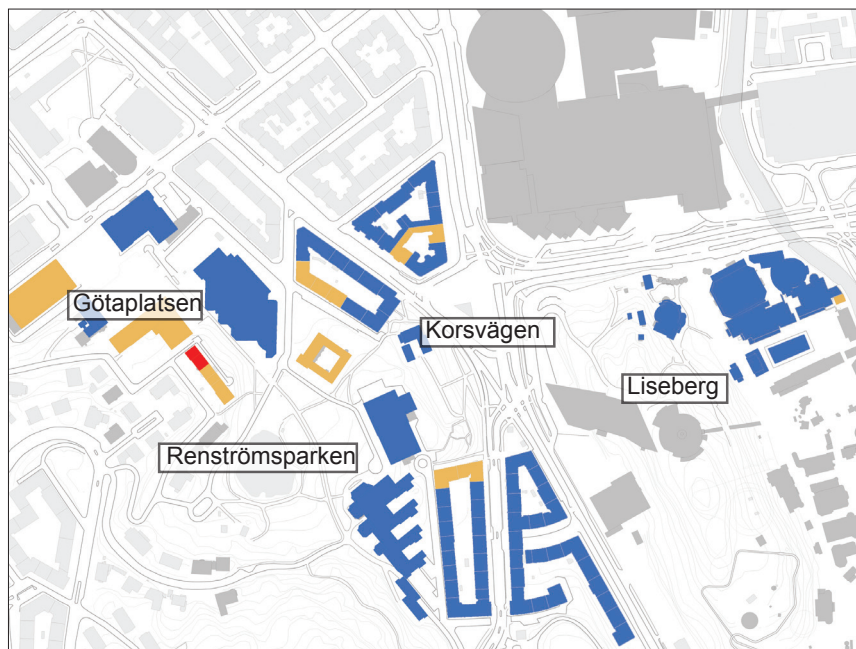
Skyddad bebyggelse

Inom utredningsområdet finns flera byggnader med högt kulturhistoriskt värde och större delen av området ingår i Göteborgs bevarandeprogram. Endast ett fåtal byggnader är försedda med skydd i gällande detaljplaner. Vilka byggnader som omfattas av bevarandeprogrammet eller är skyddade i detaljplan redovisas på följande sida.

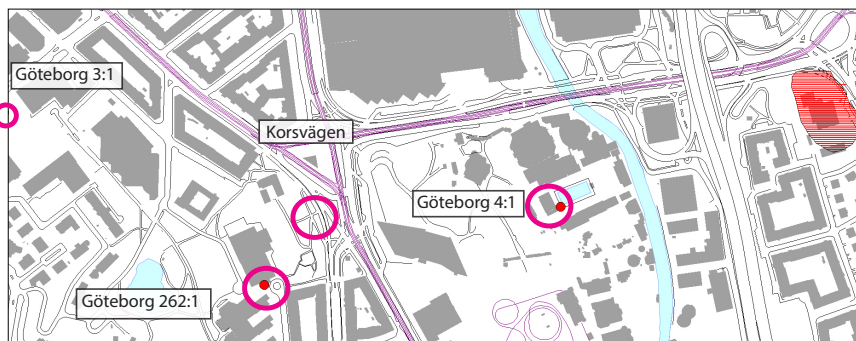
Fornlämningar

Inom utredningsområdet finns tre arkeologiska lämningar registrerade i FMIS (Riksantikvarieämbetets fornsök); Göteborg 262:1, Göteborg 4:1 och Göteborg 300:1. Den antikvariska bedömningen anger hur man enligt Kulturminneslagen (KML) bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. De aktuella lämningarna vid Korsvägen har bedömts som "övriga kulturhistoriska lämningar", vilket används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fast fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Utöver de lämningar som finns registrerade i FMIS finns fornlämningen Johannebergs landeris park- och trädgårdsanläggning inom utredningsområdet.

BEFINTLIGT SKYDD

■ Byggnadsminne ■ Skydd i Dp ■ Ingår i bevarandeprogrammet

Ovan kartor över skyddad bebyggelse och fornlämningar inom utredningsområdet (markerade med rosa cirklar). Illustration: Antiquum

Utöver dessa fornlämningar kan även Lisebergs landeri komma att betecknas som en fornlämning i samband med eventuella större ingrepp enligt KML 2 kap. Inför schaktning kan tillstånd och eventuellt en antikvarisk förundersökning krävas hos länsstyrelsen som beslutar om arkeologiska undersökningar.

Johannebergs landeris park- och trädgårdsanläggning

(fornlämningsnr väntas från Riksantikvarieämbetet, Fornsök)

Fornlämningen utgörs av trädgården och parken tillhörande Johannebergs landeri. Av kartuppgifter från 1800-talets början framgår att landeriet då hade mycket trädgårds- och ängsmark. Arkeologiska undersökningar våren 2014 har också visat att sluttingarna och terrasserna mot Korsvägen bland annat har odlingslämningar och trädgårdsanläggningar bevarade under mark. Fynd i jordlagren daterar lämningarna från 1600-talet och framåt. Johannebergs landeri är på grund av de bevarade trädgårdsanläggningarna och sitt exponerade läge mot Korsvägen en unik lämning från landeritiden. Som representant för en viktig del av Göteborgs historia har landeriemiljön inte bara ett mycket högt kulturhistoriskt värde utan även ett högt upplevelsevärde och ett pedagogiskt värde. De arkeologiska undersökningarna har dessutom påvisat att en stor kunskapsbank finns bevarad i trädgården/parken vilket gör den vetenskapligt mycket värdefull, speciellt vad gäller hortologihistoria.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Föreliggande kulturmiljöbeskrivning utgör en sammanfattning av utredningsområdets kulturhistoriska värden hämtat från "Kulturmiljöunderlag för detaljplaner inför Västlänken, Fördjupad kulturmiljöbeskrivning för Korsvägen med omgivning, Antiquum 2013, reviderad 2014". Dessa utgör en fördjupad beskrivning av riksintressets bärande värden.

Korsvägen är en plats med lång historia som bär på många olika berättelser och kulturmiljövärden. På följande sidor redogörs för utredningsområdets centrala kulturhistoriska värden. Värdena har delats in i olika teman:

- A) Kommunikationshistoriskt viktig plats med lång tradition
- B) Viktiga rester från landeriepoken
- C) Stadsbyggnadshistoriskt viktigt område
- D) Viktiga spår av Sveriges största utställning genom tiderna
- E) Byggnads- och arkitekturhistoriskt viktiga monument
- F) Visuella samband och siktlinjer
- G) Rehnströmsparken
- H) Värdefull fornlämningsmiljö

Av dessa utgör tema A-E samt G del i riksintresseanspråket.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Illustration över områdets mest centrala värden. Miljön som helhet är mycket värdefull. Dessutom innehåller den flera i sig själva kulturhistoriskt mycket värdefulla byggnader. Illustration: Antiquum

- Äldre vägsträckningar, känsliga för förändringar
- Viktiga spår från landeripoken, känsliga för förändringar
- Viktiga spår från Jubileumsutställningen 1923
- Bebyggelse präglad av höga arkitektoniska anspråk och hög materialkvalitet
- Viktigt grönt samband

- Viktiga siktlinjer
- Särskilt viktiga fondmotiv
- Avgränsning av undersökningsområdet

KULTURMILJÖVÄRDEN

A. Kommunikationshistoriskt viktig plats med lång tradition

- Örgrytevägen och Södra Vägen har fungerat som viktiga landsvägar in till staden sedan 1600-talet och gör stadens utveckling avläsbar i den fysiska miljön.
- Gat- och spårvagnsnätet skapar en triangulär platsbildning på Korsvägen vars form har en lång tradition.

B. Viktiga rester från landeriepoken

- Johannebergs landeri har ett mycket stort kulturhistoriskt värde och vittnar om hur stadens marker användes i äldre tider. Det finns endast ett fåtal bevarade manbyggnader kvar från denna epok.
- Johannebergs landeri är det enda landeri som ligger så välexponerat i Göteborgs stadslandskap och utgör därmed en unik rest från landeriepoken.
- Landeriparken samt det gröna stråket mellan Renströmsparken och Liseberg gör det möjligt att föreställa sig hur Johannebergs landeri en gång låg i en betydligt lantligare miljö.

C. Stadsbyggnadshistoriskt viktigt område

- Korsvägen har ett stort stadsbyggnadshistoriskt värde genom att platsen med sina skilda stadsplaneideal och olika arkitektoniska stilideal ger en tydlig bild över hur staden har expanderat och vuxit fram.
- Mötet mellan 1800-talets rutnätsplan i norr och 1900-talets terränganpassade stadsplan i söder är särskilt intressant. Gatustruktur och stadsplanemönster är viktiga för områdets karaktär och förståelsen av dess historia. Oregelbundenheter i terrängen, trappor och terrasser är viktiga för förståelsen av Lilienbergs stadsplan.
- Götaplatsen är särskilt stadsbyggnadshistoriskt värdefull som ett av sin tids mest monumentala stadsbyggnadsprojekt som intar en stor stadsbildsmässig roll genom sin enhetliga och monumentala utformning som i princip är intakt sedan 1930-talet.

D. Viktiga spår av Jubileumsutställningen 1923

- Utredningsområdet innehåller flera spår som berättar om Jubileumsutställningen 1923, Sveriges största utställning genom tiderna. Götaplatsen,

Johannebergs landeri, delar av Liseberg och Renströmsparken med Näckrosdammen är spår från utställningen som är av central betydelse för förståelsen för utställningens historia.

E. Byggnads- och arkitekturhistoriskt viktiga monument

- Det finns en tydlig och påtaglig uppdelning i karaktär och upplevelse mellan den östra och västra delen av Korsvägen. Mot väst finns de äldre och lägre delarna, präglad av bebyggelse med höga arkitektoniska anspråk i gedigna material, huvudsakligen rödbrunt tegel, med omsorgsfullt utformade detaljer. Här framträder samtidigt Johannebergs landeri fram i miljön från en ännu äldre epok. Dessa äldre delar kontrasterar med den östra sidan som domineras av evenemangsstråkets publika institutioner med en modern och storskalig karaktär.
- Kv. Turmalinens hörnhus samt Götaplatsens byggnader och Lorensbergs villastad besitter samtliga ett mycket högt arkitekturhistoriskt värde och utgör särskilt viktiga fonder som är viktiga att bevara.
- Johannebergs landeri med sina välbevarade trähus med tillhörande parkmiljö utgör ett synnerligen viktigt fondmotiv vid Korsvägen som bidrar med historisk tyngd.

F. Viktiga visuella samband och siktlinjer

- Från Korsvägens mitt skapar den öppna platsen fri sikt åt alla väderstreck och de olika historiska lagren kring Korsvägen.
- Korsvägen domineras och får sin form av de fyra huvudgatorna som strålar ut från platsen. Siktlinjerna är en viktig del i både den historiska förståelsen för platsen som upplevelsen av densamma.
- Där sekelskiftets stenstad slutade vidtog landerierna med odlingsmark och trädgrönska. En del av denna grönska finns kvar i form av ett grönt bälte. Grönstråket vid Landeriet som kopplas samman med det gröna vid Universeum utgör ett betydande sammanhang.

G. Renströmsparken

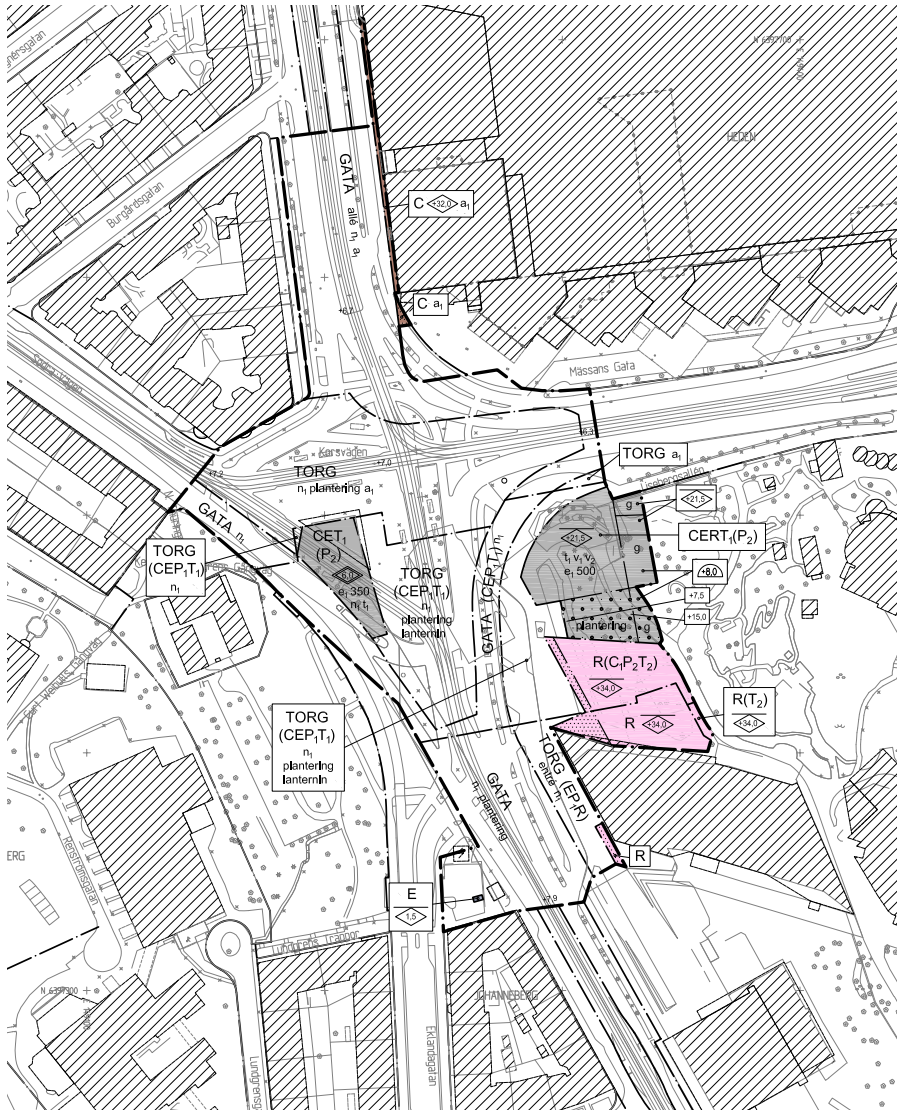
- Renströmsparken var en central del av utställningsområdet 1923 och parken i sig är mycket välbevarad från utställningstiden. Förutom parken i sig finns en del rester i terrängen av utställningens installationer, t ex fundamenten till den

linbana som gick härifrån till Lisebergsområdet. Näckrosdammen är också ett viktigt spår av utställningen. Parken har i sig ett parkhistoriskt värde som en fritt formad stadspark i den romantiska, naturefterhärmande traditionen.

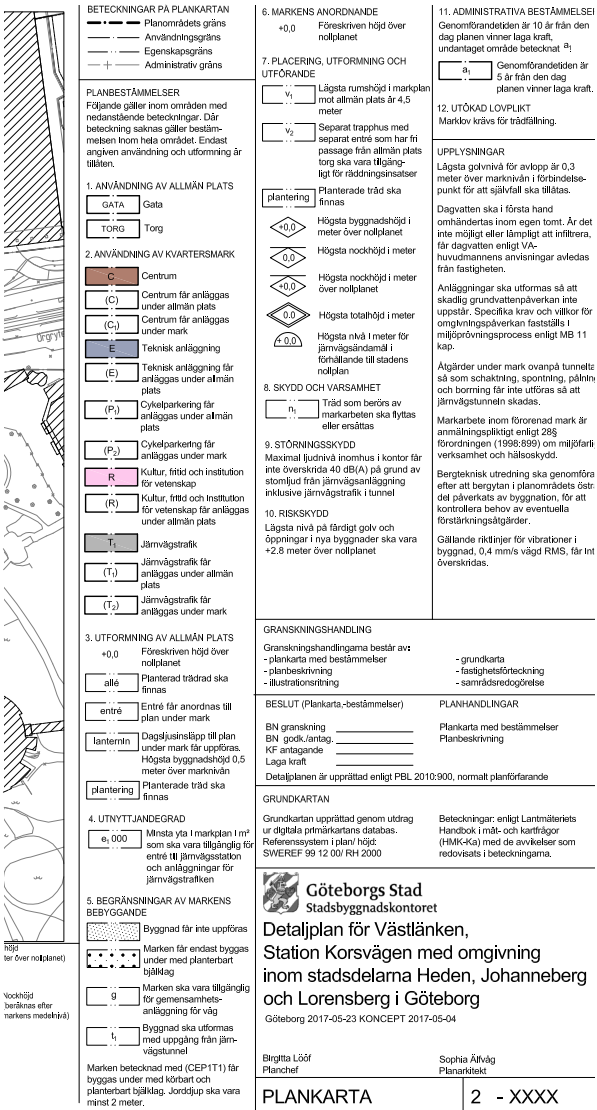
H. Värdefull fornlämningsmiljö

- Länsstyrelsen har bedömt att området kring Johannebergs landeri ska betraktas som fornlämning. Övriga fornlämningar vid Korsvägen har bedömts som "övriga kulturhistoriska lämningar", vilket används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fast fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde.

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Utsnitt ur detaljplan för Västlänken, Station Korsvägen med omgivning inom stadsdelen Heden, Johanneberg och Lorensberg i Göteborg. SBK april, 2017

Planens innebörd och genomförande

Stationen planeras i ett sydligt läge under Renströmsparken, Korsvägen och Liseberg. Tunneln dras under norra delen av Liseberg för att ansluta till Väst kustbanan och Kust till kustbanan i Kallebäck. Tre uppgångar är planerade. Två av dessa ligger inom det aktuella planområdet.

Station Korsvägen kommer att byggas under marken, delvis i berg och delvis i jord. Västra delen, där Renströmsparken och Johannebergs landeri ligger, kommer stationen att byggas i berg. Vid själva Korsvägen kommer stationen byggas i jord (främst lera), för att längre österut, vid Liseberg, åter byggas i berg. Del av stationen vid Korsvägen byggs i öppet schakt.

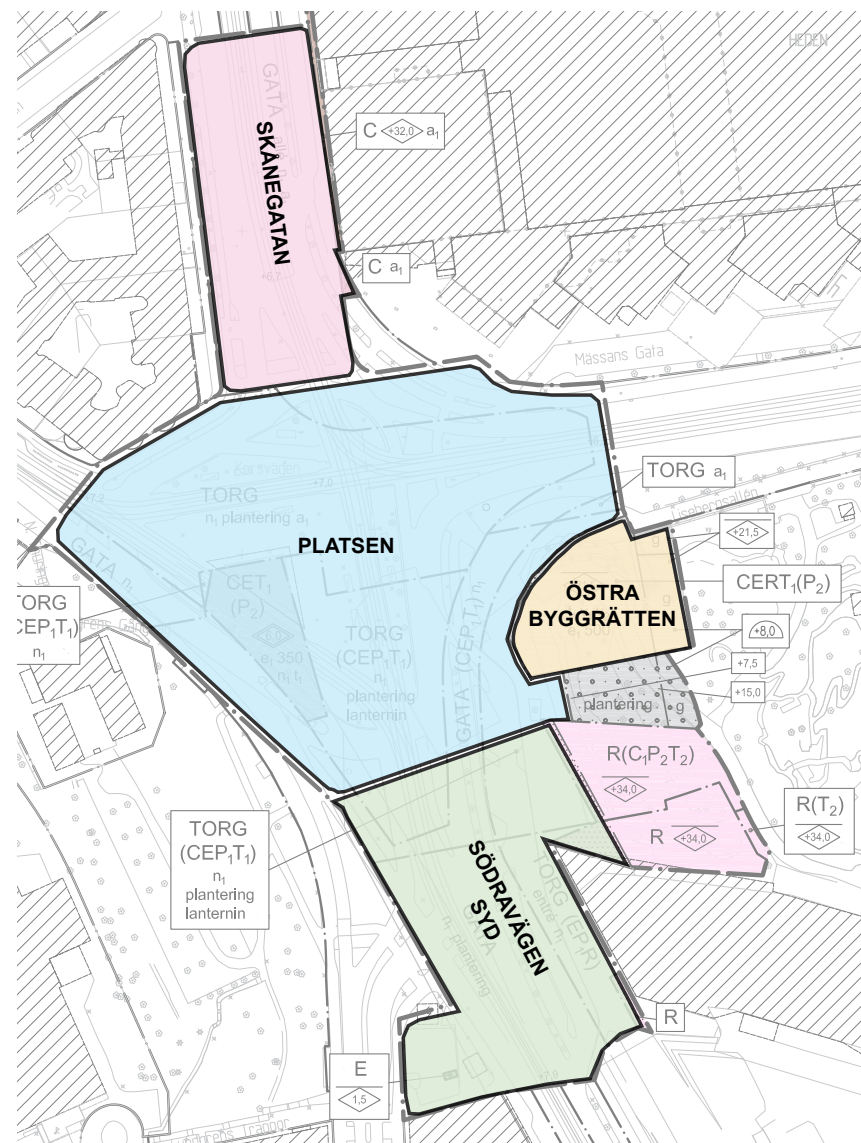
Detaljplanen medger en fyrspårsstation med två plattformar som kommer att ligga cirka 16 meter under mark vid Korsvägen. Spåren kommer vid Korsvägen att ligga cirka 10 meter under havsnivån. På ett mellanplan, så kallat mezzaninplan, kommer det att finnas utrymmen för teknikfunktioner som exempel ventilation och elinstallationer, men även service i form av butiker med mera. Vid Korsvägen kommer det att finnas två uppgångar med rulltrappor och hissar. En uppgång kommer att finnas mitt i Korsvägen, ungefär där det idag ligger en byggnad. Den andra uppgången vid Korsvägen kommer att integreras i en byggnad intill Lisebergs nordvästra hörn.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Utvärderingsytor

Detaljplanens åtgärder behandlas integrerat i konsekvensbeskrivningen och planen har därför delats in i utvärderingsytor:

1. Skånegatan
2. Platsen
3. Östra byggrätten
4. Södra Vägen syd

KONSEKVENSBEDÖMNING

1. Skånegatan

Aktuellt planförslag

Gata

Inom delområde Skånegatan befäster detaljplanen befintlig gata samt allé.

Placering, utformning och skydd av kulturvärden

Träd som berörs av markarbeten ska flyttas eller ersättas, n_1 .

Åtgärd och effekt

Åtgärden har bedömts få följande konsekvenser för kulturmiljön:

Liten effekt genom mindre förändringar av vägnätet.

Konsekvenser

Åtgärderna har bedömts få följande konsekvenser för kulturmiljön:

Inga konsekvenser för kulturmiljön.

Utsnitt ur koncept till detaljplanekarta (2017-04-28), utvärderingsyta 1 - Skånegatan

- En stor effekt på Korsvägens mitt genom en ny byggrätt inom kulturmiljön.

KONSEKVENSBEDÖMNING

3. Östra byggrätten

Aktuellt planförslag

Byggrätt

Inom delområdet Östra byggrätten medger detaljplanen en byggrätt för den östliga uppgången för Station Korsvägen. Byggnad ska utformas som uppgång från järnvägstunnel, t_1 . I samma byggrätt ges möjlighet att uppföra en byggnad för centrumändamål. Högsta nockhöjd är satt till +21,5 m.

Placering, utformning och skydd av kulturvärden

Inget som berör kulturmiljön

Åtgärd och effekt

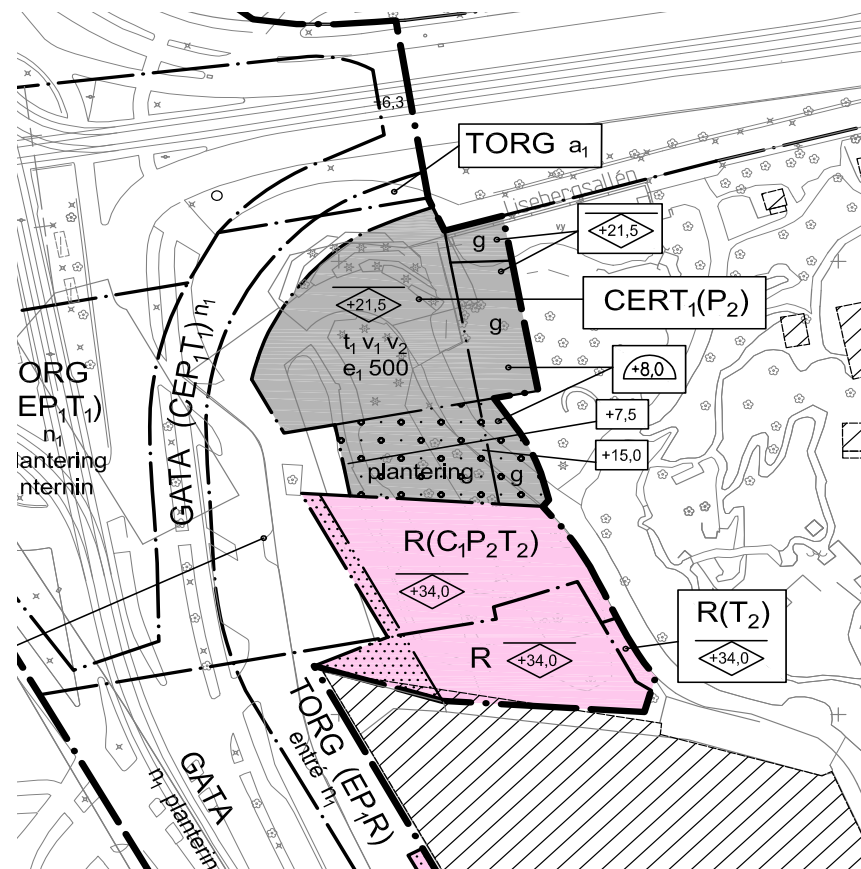
Åtgärden har bedömts få följande effekt för kulturmiljön:

En stor effekt genom att detaljplanen medger att det gröna stråket och sambandet mellan Renströmsparken och Liseberg, som idag kan upplevas visuellt på platsen, bebyggs. Tillkommande byggnad riskerar att ge en barriäreffekt som försvagar upplevelsen av sambandet.

Konsekvenser

Åtgärderna bedöms få följande konsekvenser för kulturmiljön:

En stor konsekvens för viktiga rester av landeriepoken (Tema B) samt viktiga visuella samband (Tema F) då det gröna sambandet mellan Renströmsparken och Johannebergs landeri respektive det gröna vid Liseberg och Universeum bryts genom tillkommande byggnad.

Utsnitt ur koncept till detaljplanekarta (2017-04-28), utvärderingsyta 3- Östra byggrätten

KUMULATIVA EFFEKTER

Förutom ovan redovisade konsekvenser kommer även kumulativa effekter att påverka kulturmiljön. De kumulativa effekterna handlar om hur en åtgärd tillsammans med andra pågående, tidigare och framtida verksamheter/åtgärder påverkar miljön i ett område samt andra pågående detaljplaner som verkar in om det aktuella området. Tunnelldragning och öppna schakt (järnvägstunneln) bedömts som en kumulativ effekt.

Detaljplan för station Korsvägen

Påverkan på fornlämningsmiljön

Vid sprängning, pålning, schaktning och borrhning kan vibrationer och jordrörelser uppstå som är skadliga för fornlämningar. Kända och närmast berörda fornlämningar är Johannebergs landeri.

Påverkan på kulturhistoriskt betydelsefulla byggnadsverk

Det går inte att utesluta att byggnader i anslutning till schaktområdet och järnvägstunneln, i samband med såväl byggskedet som driften av Västlänken, kan komma att beröras av vibrationer. Även äldre rustbäddar och grundläggning kan komma att påverkas genom förändrade grundvattennivåer. Detta utreds separat av Trafikverket.

Övriga detaljplaner och projekt

Stadsutveckling Korsvägen

Detaljplanen för station Korsvägen är en del i ett stort stadsutvecklings- och omvandlingsprojekt i staden. Stora delar av den till detaljplanen anslutande marken ingår i detta omvandlingsprojekt. I området runt Korsvägen pågår arbete med ett antal detaljplaner, förutom Station korsvägen; detaljplan för bostäder och verksamheter vid Carlandersplatsen och Renströmsparken, detaljplan för Västlänkens Västra stationsuppgång, detaljplan för Campus Näckrosen, detaljplan för Konstmuseet, detaljplan Örgrytevägen, mellan Mölndalsån och Kungsbackaleden, detaljplan Örgrytevägen, mellan Korsvägen och Mölndalsån samt detaljplan för Lorensbergsparken. I dagsläget finns inte tillräckligt med underlag för att kunna bedömma effekter och konsekvenser av dessa.

Västlänkens järnvägsplan

Detaljplanen för Station Korsvägen ersätter del av detaljplanen för järnvägstunneln. Detaljplanen för järnvägstunneln, som omfattar ett större område kring Korsvägen, riskerar att innebära mycket stora konsekvenser för kulturmiljön och en betydande negativ miljöpåverkan genom ingrepp i Johannebergs landeripark (fornlämning) samt i Liseberg genom rivning av huvudrestaurangen och ett äldre torn.

FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Östra byggrätten

Byggrätten för centrumändamål inom delområdet Östra byggrätten bör begränsas i höjd och utbredning för att bevara det gröna sambandet mellan Rehnströmsparken-Johannebergs landeri-Liseberg.

Litteratur

Kulturmiljöer av riksintresse. (2008) Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län

Lönnroth, Gudrun (red.) (1999) Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande. D. 1. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret

Kulturmiljöunderlag och PM

Antiquum (2013), reviderat av Tyréns (2014) Kulturmiljöunderlag för detalplaner inför Västlänken. Fördjupad kulturmiljöbeskrivning för Korsvägen

Trafikverket (2012) PM F8 - 001, Förutsättningar - Kulturmiljö arkeologi PM K8-001a 2012-12-12

Trafikverket (2014) Arbetsmaterial. Olskroken planskildhet och Västlänken. Underlagsrapport kulturmiljö. 2014-04-01

Handlingsplaner för kulturmiljö

Trafikverket. Olskroken planskildhet och Västlänken. Handlingsplan för tillvaratagande av kulturmiljö. 2015-09-01

Förundersökningar träd och trädmiljöer

Stadsbyggnadskontoret. Träd och trädmiljöer i Västlänkens korridor. Underlagsrapport för detalplaner för Västlänken. 2014-07-04

Detaljplanehandlingar och kartor (SBK)

Stadsbyggnadskontoret. Planhandling. Detaljplan för Västlänken, station Korsvägen med omgivning inom stadsdelarna Heden, Johanneberg och Lorensberg i Göteborg. Koncept 2017-03-22

Övrigt

Antiquum, reviderat av Tyréns. Kulturmiljöbilaga till miljökonsekvensbeskrivning för Västlänken; Järnvägstunneln. 2014-11-10

Göteborgs stadsmuseum, Åtgärdsförslag vid Korsvägen-Liseberg PM från kulturmiljöenheten, Göteborgs Stadsmuseum, version 2, 2015-06-18.

Stadsbyggnadskontoret. Stadsutvecklingsprogram för Korsvägenområdet. Version 1.0. Sammanfattning 2016.